

Nabat Ayaz qızı Qəhrəmanova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi,

fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant

<https://orcid.org/0009-0008-9073-2016>

E-mail: nabat.gahramanova@yahoo.no

[https://doi.org/10.69682/arti.2026.93\(1\).166-171](https://doi.org/10.69682/arti.2026.93(1).166-171)

GƏLƏCƏK TƏRBIYƏÇİ-MÜƏLLİMLƏRİN İNKLÜZİV FƏALİYYƏTƏ HAZIRLIĞININ MAHİYYƏTİ

Nabat Ayaz Gahramanova

doctorial student in the program of doctor of philosophy

lecturer at the Azerbaijan State Pedagogical University

THE ESSENCE OF PREPARING FUTURE EDUCATOR-TEACHERS FOR INCLUSIVE ACTIVITIES

Набат Аяз гызы Гахраманова

преподаватель Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,

докторант по программе доктора философии

СУЩНОСТЬ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ-УЧИТЕЛЕЙ К ИНКЛЮЗИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Xülasə. Məqalədə tərbiyəçi-müəllimlərin inklüziv fəaliyyətə hazırlığının pedaqoji-mahiyyəti araşdırır, onun sosial, psixoloji və peşəkar aspektləri sistemli şəkildə təhlil edilir. Inklüziv fəaliyyətə hazırlıq yalnız nəzəri biliklərlə məhdudlaşmır, həm də empatiya, dözümlülük, əməkdaşlıq, fərqliliyə hörmət kimi insani keyfiyyətlərin formalaşmasını tələb edir. Gələcək tərbiyəçi-müəllimlərin bu istiqamətdə hazırlığı onların pedaqoji səriştələrinin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi təqdim olunur.

Açar sözlər: *tərbiyəçi-müəllim, inklüziv fəaliyyət, məzmun, məktəbəqədər təhsil müəssisəsi, funksiya*

Abstract. The article explores the pedagogical essence of preparing preschool teachers for inclusive activity and systematically analyzes its social, psychological, and professional aspects. Preparation for inclusive activity is not limited to theoretical knowledge; it also requires the development of human qualities such as empathy, tolerance, cooperation, and respect for diversity. The preparation of future preschool teachers in this direction is presented as an integral part of their pedagogical competencies.

Key words: *preschool teacher, inclusive activity, content, preschool educational institution, function*

Аннотация. В статье исследуется педагогическая сущность подготовки воспитателей к инклюзивной деятельности, системно анализируются её социальные, психологические и профессиональные аспекты. Подготовка к инклюзивной деятельности не ограничивается только теоретическими знаниями, но требует формирования таких человеческих качеств, как эмпатия, терпимость, сотрудничество и уважение к различиям. Подготовка будущих воспитателей в этом направлении рассматривается как неотъемлемая часть их педагогических компетенций.

Ключевые слова: *воспитатель-учитель, инклюзивная деятельность, содержание, дошкольное образовательное учреждение, функция*

Təhsilin bütün pillə və səviyyələrində inklüzivliyin tətbiqi və cəmiyyət tərəfindən qəbulu uzunmüddətli, mürəkkəb və çoxamilli bir prosesdir. Bu prosesin həyata keçirilməsindəki çətinliklər bir tərəfdən cəmiyyətin mental dəyərləri, digər tərəfdən mövcud təhsil ənənələri, ictimai münasibətlər və inklüzivliyin özünəməxsus spesifik xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Inklüziv təhsil hər bir şagirdin fərdi xüsusiyyətlərinə və imkanlarına adekvat olan şəxsi inkişaf, təhsil təc-

ləri, digər tərəfdən mövcud təhsil ənənələri, ictimai münasibətlər və inklüzivliyin özünəməxsus spesifik xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Inklüziv təhsil hər bir şagirdin fərdi xüsusiyyətlərinə və imkanlarına adekvat olan şəxsi inkişaf, təhsil təc-

rübəsinin formalaşması, sosial inkişafı və sosiallaşması üçün xüsusi psixoloji, pedaqoji, fiziki, fizioloji “*şəraitin yaradılmasını*” [1, s.34] nəzərdə tutur. “*Sağlamlığı, potensial imkanı və maddi təminatından asılı olmayaraq uşaqların birgə təhsil almaq hüququnun (inklüzivliyin) təmin edilməsi*” [2] təhsil müəssisələrinin infrastrukturunun inklüzivlik prinsiplərinə uyğunlaşdırılmasını, fərdi tədris planının tutulmasını, təhsil proqramının uyğunlaşdırılmasını və sadələşdirilməsini, təhsilalanlara fərdi dəstək göstərən assistent sisteminin yaradılmasını, kompensator texnologiyaların tətbiqini nəzərdə tutur. Inklüziv təhsil prosesinin səmərəli təşkili bir tərəfdən zəruri infrastruktur və tədris resursları ilə bağlıdır, digər tərəfdən müəllim-tərbiyəçilərlə valideynlərin əməkdaşlığının səviyyəsindən asılıdır. Bu prosesin iştirakçılarının hər birinin fərdi maraqları, baxışları və dəyərləri olsa da, burada dominantlıq tərbiyəçi-müəllimə məxsusdur. Tərbiyəçi-müəllim təhsil prosesinin təşkili ilə kifayətlənmir, şagirdlərin sosiallaşmasını, onlara psixoloji dəstəyin göstərilməsini, fərdi yanaşmanın həyata keçirilməsini, qarşılıqlı ünsiyyətin qurulmasını və “inklüziv münasibətlərin formalaşdırılmasını” [3, s.129] təmin edir.

Müasir dövrdə inklüziv təhsilin səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi tərbiyəçi-müəllimlərin peşəkar fəaliyyətə sistemli şəkildə hazırlanmasını tələb edir. “Hazırlıq” anlayışı həm lüğəvi, həm də psixoloji baxımdan çoxaspektli xarakter daşıyır. Hazırlıq “Azərbaycan izahlı lüğəti”ndə “*bir işi icra etmək üçün hər şeyi olan; bir işi görməyə razı olan, həvəs, meyl göstərən*” [3, s.338], psixoloji lüğətlərdə isə “*şəxsiyyətin özünü konkret fəaliyyət növünə hazır və bacarıqlı hesab etməsi*” [4, s. 90] onu yerinə yetirmək istəməsi ilə əlaqələndirilir. Bu isə inklüziv mühitdə fəaliyyət göstərəcək tərbiyəçi-müəllimlərin elmi-idraki, metodiki və texniki bacarıqları ilə yanaşı, həm də psixoloji və mənəvi hazırlığının vacibliyini göstərir.

Ümumiyyətlə, peşəkar fəaliyyətə hazırlıq çoxkomponentli, qurluşca mürəkkəb və mərhələli şəkildə formalaşan bir prosesdir. Bu proses yalnız bilik və bacarıqların mənimsənilməsini deyil, eyni zamanda sosial-mənəvi motivasiyanı, psixoloji hazırlığı və şəxsiyyətin peşəkar mövqeyinin inkişafını ehtiva edir.

M. İlyasov müəllimin pedaqoji peşəkarlığını “*pedaqoji fəaliyyətə hazırlıq və onun həyata ke-*

çirilməsi prosesində baş verən hadisə” [6, s.20], A. Mehrabov onun pedaqoji fəaliyyətinin vacib komponentləri olan “*bilik, bacarıq, münasibət və şəxsi keyfiyyətlərin vəhdəti*” [7, s.76] hesab edirdi. Y.P. Povarenkov [5, s.34] peşəkar fəaliyyətə hazırlığı mənəvi-iradi keyfiyyətlər, sosial motivlər, peşəyə dair biliklər, praktik bacarıqlar, ümumi əmək vərdisləri, eləcə də fəaliyyət üçün zəruri psixoloji funksiyalar və qabiliyyətlərdən ibarət mürəkkəb struktur kimi xarakterizə edirdi.

Tərbiyəçi-müəllimin inklüziv təhsilə hazırlığı yalnız informasiyanın mənimsənilməsi deyil, həm də dəyərlərə, münasibətlərə və sosial mövqeyə əsaslanan psixoloji hazırlıq vəziyyətidir. Davranışa istiqamət verən bu keyfiyyətlər həm əvvəlki təcrübədən formalaşır, həm də gələcək fəaliyyəti istiqamətləndirir. Deməli, inklüziv fəaliyyətə hazırlıq yalnız nəzəri bilikləri deyil, həm də sosial-emosional və adaptasiya bacarıqlarını nəzərdə tutur. Bəzi tədqiqatlarda pedaqoji hazırlıq *ümumi uzunmüddətli* (fəaliyyətə sabit ehtiyac), *xüsusi uzunmüddətli* (konkret fəaliyyət növünə yönəlmiş hazırlıq) və *qısamüddətli* (konkret tapşırığın yerinə yetirilməsinə hazırlıq) olmaqla təhlil edilir. Bu modellər tərbiyəçi-müəllimlərin müxtəlif səviyyələrdə fəaliyyətə motivasiyasını və peşəkar hazırlıq dərəcəsini müəyyən etməyə imkan verir.

Müasir pedaqoji və psixoloji tədqiqatların təhlili göstərir ki, “hazırlıq” anlayışı müxtəlif meyarlar əsasında fərqli növlərə ayrılaraq sistemləşdirilir. Bu yanaşmalarda hazırlığın *ümumi və xüsusi* [9], *funksional və şəxsi* [8], *psixoloji və praktik* [10], *mənəvi-psixoloji, informasiya-məzmunlu, əməli və peşəkar* [11] kimi formaları fərqləndirilir. Bu təsnifatlar müxtəlif elmi-metodoloji yanaşmaların nəticəsi olmaqla yanaşı, hazırlığın çoxaspektli xarakterini və onun struktur komponentlərinin qarşılıqlı əlaqəsini əks etdirir. Belə yanaşmalar gələcək mütəxəssislərin kompleks şəkildə formalaşmasına, onların peşə fəaliyyətinə hərtərəfli hazır olmalarına xidmət edir.

Beləliklə, tərbiyəçi-müəllimlərin inklüziv təhsilə hazırlığı yalnız bilik və bacarıqlarla məhdudlaşmır, həm də sosial-psixoloji vəziyyət, dəyərlər sistemi, motivasiya və fəaliyyətə istiqamət verən peşəkar mövqelərlə sıx bağlı olan kompleks, çoxkomponentli bir prosesdir. Bu səbəbdən, hazırlıq prosesi davamlı, məqsədyönlü və funksional baxımdan zəngin bir sistem əsasında qurulmalıdır.

Tədqiqatlarda pedaqoji fəaliyyətə hazırlığın mühüm tərkib hissəsi olan psixoloji-pedagoji hazırlıq bir sıra əsas aspektlərlə xarakterizə olunur. Bu aspektlərə aşağıdakılar daxildir: 1) şəxsin fəaliyyətinə təsir edən daxili potensial və motivasiya; 2) fəaliyyətin necə yerinə yetiriləcəyinə dair təsəvvürün və ona yönəlmiş davamlı düşüncənin mövcudluğu; 3) hazırlığın nəticəsi kimi formalaşan və konkret məqsədə yönəlmiş münasibət; 4) şəxsin uğurlu fəaliyyətinə şərait yaradan şəxsi keyfiyyətlər.

Bununla yanaşı, qeyd etməliyəm ki, mövcud yanaşmaların əksəriyyətində hazırlıq anlayışı ilə mütəxəssisin peşə səriştələri arasında olan qarşılıqlı əlaqə dərinlən və hərtərəfli araşdırılmalı. Halbuki səriştə müəllimin bilik, bacarıq, praktiki təcrübə və şəxsi keyfiyyətləri əsasında konkret sosial və ya peşə fəaliyyətində səmərəli iştirak etmə bacarığını və bu fəaliyyətə hazırlıq səviyyəsini əks etdirir. Buna görə də pedaqoji hazırlığın gələcək tərbiyəçi-müəllimlərin peşə-səriştə baxımından araşdırılması, məzmununu və funksional əlaqələrini elmi cəhətdən aydınlaşdırılması mühüm əhəmiyyət daşıyır. Fəaliyyətə hazırlığın məzmunu əsasən həmin fəaliyyətin xüsusiyyətləri, iştirak edən subyektlərin keyfiyyət göstəriciləri, onların qarşılıqlı münasibətlərinin xarakteri və digər mühüm amillərlə müəyyən olunur.

Normativ-hüquqi sənədlərdə *“inklüziv təhsil uşaqların fiziki, psixi, intellektual və digər xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq, onların öz həmyaşıdları ilə məktəbdə eyni sinifdə təhsilə cəlb edilməsi”* [10] kimi səciyyələndirilir. Elmi araşdırmalarda isə inklüziv təhsil mühiti müxtəlifliyə malik və çoxsaylı subyektlərin iştirakı ilə xarakterizə olunan kompleks bir sistem kimi təsvir edilir. Bu mühidə hər bir iştirakçı məqsədinə, marağına, roluna və səlahiyyətinə uyğun şəkildə fəaliyyət göstərdiyindən əməkdaşlıq prosesində onların hər birinin fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır.

Inklüziv təhsil mühitində ənənəvi *“müəllim-tərbiyəçi – uşaq* (yaşına, inkişaf səviyyəsinə və digər xüsusiyyətlərinə görə oxşar olan uşaqlar)”, *“müəllim-tərbiyəçi – valideyn* (oxşar sosial, mədəni, iqtisadi və təhsil baxımından eyni xüsusiyyətlərə malik valideynlər)”, *“tərbiyəçi-müəllim – tərbiyəçi-müəllim* kimi ikitərəfli münasibətlər tədricən öz aktuallığını itirir və onun yerinə çoxvektorlu qarşılıqlı əlaqələr formalaşır

və yeni münasibətlər qurulur. Yeni formalaşmaqda olan münasibətlər sistemində tərbiyəçi-müəllimlərin inklüziv fəaliyyətə hazırlığı onların pedaqoji fəaliyyətə hazırlığının ayrılmaz və vacib hissəsi kimi diqqəti cəlb edir.

M.Y. Aybazova və K.Y. Lavrinets müəllimin inklüziv təhsil mühitində fəaliyyətə hazırlığını *“bu fəaliyyəti uğurla həyata keçirməyə imkan verən mürəkkəb, dinamik bir şəxsi formalaşma”* prosesi kimi qiymətləndirirlər. Bu, olduqca mürəkkəb prosesdir. Bu səbəbdəndir ki, Avstriyalı tədqiqatçılar R. Rosenberg, K. D.Bruin və M. Ludecke tərbiyəçi-müəllimlərin universitet təhsili zamanı inklüziv yanaşma ilə bağlı kifayət qədər praktiki bacarıqlar əldə etmədiklərini müəyyən etmişlər. L.Florian və H.Linklater (Böyük Britaniya) gələcək müəllimlərin hər bir uşağın imkanına uyğun tədris mühiti yarada bilməməsidəki çətinlikləri ali təhsil müddətində *“İnküziv pedaqogika”*nın nəzəri və praktik problemlərini dərinlən öyrənməməsi ilə əlaqələndirirlər. Y.V. Şumilovskayanın araşdırmalarında məhdud imkanlı uşaqların fərdi xüsusiyyətləri barədə bilik və təsəvvürlərin formalaşması, onlarla işləmək üçün zəruri olan metodların mənimsənilməsi, eyni zamanda bu fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün şəxsi keyfiyyətlərin olması inklüziv pedaqoji fəaliyyət üçün zəruri şərtlərdən biri kimi dəyərləndirilir.

Bəzi araşdırmalarda xüsusi təhsil ehtiyacı olan uşaqlar üçün inklüziv təhsilin həyata keçirilməsi ilə bağlı müəllimin peşəkar-şəxsi hazırlığı aşağıdakı xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur: 1) müəllimin inklüziv təhsil prosesinə könüllü və motivasiyalı şəkildə qoşulması; 2) müəllim xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqların xüsusiyyətlərini, ehtiyaclarını və onların təliminə dair nəzəri bilikləri mənimsəmiş olması; 3) müəllimin bu kateqoriyadan olan uşaqlarla səmərəli işləməsi üçün praktik bacarıq və peşə vərdislərinə malik olması; 4) müəllimin öz elmi-praktik hazırlığını təhsil-tərbiyə fəaliyyətinə inteqrasiya edərək səmərəli şəkildə həyata keçirməsi; 5) inteqrativ peşəkar-şəxsi formalaşma (yəni bu keyfiyyətlərin müəllimdə formalaşması).

Diqqət yetirsək görürük ki, bunlar tərbiyəçi-müəllimlərin inklüziv təhsil şəraitində fəaliyyətə hazırlığının mahiyyətini tam əhatə etmir, gələcək tərbiyəçi-müəllimlərin inklüziv fəaliyyətə hazırlığı ilə onların səriştələrinin və peşə-pedagoji hazırlıq səviyyəsinin qarşılıqlı əlaqəsi

kifayət qədər dolğun şəkildə əks olunmur. Bu yanaşmalar tərbiyəçi-müəllimlərin şəxsi keyfiyyətlərinə, məhdud imkanlı uşaqlar haqqında bilikləri mənimsəməyi və onlarla işləməyə hazır olması nəzərdə tutur. Bu təriflərdə gələcək pedaqoqların inklüziv fəaliyyətə hazırlığı ilə onların səriştələrinin və peşəkar-pedaqoji hazırlıq səviyyəsinin qarşılıqlı əlaqəsi kifayət qədər dolğun şəkildə əks olunmur. Bəzi tədqiqatlarda tərbiyəçi-müəllimlərin “inklüziv fəaliyyətə hazırlığı” ilə onun “kompetentliyi” anlayışları eyniləşdirirlər. Halbuki bunlar tamamilə fərqli məsələlərdir. Diqqət yetirmək lazımdır ki, məktəbəqədər təhsil ilə bağlı 2020-ci ildə təsdiq edilmiş Təhsil Proqramı məzunun peşə səriştələri, proqramın və fənnin təlim nəticələri əsasında formalaşmışdır.

“Məktəbəqədər təhsil” (050112) Təhsil Proqramında gələcək tərbiyəçi-müəllimlərin *“müxtəlif, çoxşaxəli və multikultural mühitlərdə səmərəli işləmə, fərqli fikir və perspektivlərə hörmət etmə və anlama”* [12] keyfiyyətinə malik olmaları xüsusi səriştə kimi önə çəkilir. Təhsil Proqramında gələcək tərbiyəçi-müəllimlərin “İnklüziv təhsil” fənninin tədrisində inklüziv təhsilin mahiyyəti, məqsədi və prinsiplərinin, bərabər imkanlar, əlçatanlıq və fərdi yanaşma anlayışlarının, xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqların xüsusiyyətlərinin, diferensiasiyası olmuş və uyğunlaşdırılmış tədris metodikasının, kommunikasiya və qarşılıqlı münasibət bacarıqlarının, pedaqoji dəstək və korreksiya metodlarının öyrədilməsi nəzərdə tutulur. İnklüziv təhsil şəraitində xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqlarla işləməyəcək gələcək tərbiyəçi-müəllimlərin hazırlığı kompleks xarakter daşıyır və 3 əsas komponenti (pedaqoji, psixoloji, sosial) əhatə edir:

1) tərbiyəçi- müəllimlərin didaktik və metodik bacarıqlara malik olması, məşğələlərdə inklüzivliyi təşkil etmək üçün zəruri təlim strategiyalarını mənimsəməsi (pedaqoji hazırlıq);

2) tərbiyəçi- müəllimin xüsusi təhsilə ehtiyacı olan uşaqları emosional baxımdan qəbul etməsi, inklüziv təhsilin dəyərlərinə əsaslanan motivasiya və mənəvi-etik baxışlara malik olması, uşaqları olduğu kimi qəbul etməsi, fiziki məhdudiyyətli uşaqlara həssas, qayğılı və peşəkar münasibət göstərməsi (psixoloji hazırlıq);

3) tərbiyəçi- müəllimin təhsil mühitinin bütün iştirakçıları ilə (uşaqlar, valideynlər, həm-

karlar və mütəxəssislərlə) səmərəli ünsiyyət və qarşılıqlı fəaliyyət göstərməsi (sosial hazırlıq).

Bu komponentlər tərbiyəçi- müəllimlərin inklüziv təhsildə səmərəli fəaliyyət göstərməsi üçün zəruri şərait yaradılmasında, onların şəxsi, sosial və peşə hazırlığının səviyyəsinin inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır.

İnklüziv hazırlığın mahiyyətini başa düşməyə kömək edən bu yanaşma mütəxəssis hazırlığı prosesində formalaşan iki əsas nəticə – hazırlıq və peşəkar kompetentlik arasında qarşılıqlı əlaqəni əks etdirir. Yəni, inklüziv hazırlıq tərbiyəçi-müəllimin həm bilik və bacarığa yiyələnməsi, həm də bu bilik və bacarıqları təhsil-tərbiyə prosesində istifadə etməyə hazır olması ilə bağlıdır. Deməli, inklüziv hazırlıq və inklüziv səriştə bir-biri ilə sıx bağlıdır, biri digərini tamamlayır və inkişaf etdirir. Kompetensiya, şəxsin müəyyən sosial və ya peşə sahəsində səmərəli fəaliyyət göstərməsi üçün bilik, bacarıq, təcrübə və şəxsi keyfiyyətlərini məqsədyönlü şəkildə tətbiq etmə qabiliyyəti və hazırlığı kimi başa düşülür. Onların formalaşması pedaqoji hazırlığın inkişaf qanunauyğunluqları ilə sıx bağlıdır. Bu baxımdan kompetensiyalar aşağıdakı qruplara ayrılır:

- **Akademik səriştələr** – konkret elmi sahənin metodologiyası və terminologiyasına yiyələnmək, sahə daxilindəki sistemli qarşılıqlı əlaqələri müəyyənləşdirmək və bu bilikləri praktik problemlərin həllində tətbiq etmək bacarığıdır.

- **Peşəkar səriştələr** – real pedaqoji vəziyyətlərdə məqsədyönlü, adekvat və effektiv fəaliyyət göstərmək üçün zəruri olan bilik və bacarıqların, həmçinin həmin vəziyyətlərə uyğun davranışın formalaşmış səviyyəsidir.

- **Sosial-şəxsi səriştələr** – şəxsin özünü şəxsiyyət kimi dərk etməsi, fərdlərlə, kollektivlə və cəmiyyətlə qarşılıqlı münasibətlər qurmaq və əməkdaşlıq etmək bacarıqları ilə bağlı səriştələr toplusudur.

İnklüziv fəaliyyətə hazırlıqda müəllimin sosial mövqeyi, təhsil situasiyalarının dəyərləndirilməsi, uşağın şəxsiyyətinin inkişafı, sosiallaşması və potensialının reallaşdırılması üçün zəruri şəraitin yaradılması da əhəmiyyətli rol oynayır. Təhsil situasiyası iştirakçılar arasında qarşılıqlı münasibət formasını və inkişaf istiqamətini müəyyən edən didaktik və sosial komponentlərin vəhdəti kimi başa düşülür. Onun for-

malaşmasına sosial-iqtisadi və demoqrafik amillər, habelə subyektiv amillər təsir edir. Bu situasiya müxtəlif şəraitlərdə – *tam uyğun, qismən uyğun və uyğun olmayan* formada inkişaf edə bilər. N.V. Kuzmin müəllimin inklüziv hazırlığını “*peşəkar pedaqoji fəaliyyətə hazırlığın tərkib hissəsi*” kimi dəyərləndirir. Yəni pedaqoji fəaliyyətə hazırlıq müəllimin şəxsi keyfiyyətlərinin məcmusu olub, pedaqoji fəaliyyətin strukturunu, onun bütün komponentlərini (konstruktiv, təşkilati, kommunikativ) əhatə edir. Inklüziv təhsil mühitində çalışan tərbiyəçi – müəllimlərə yuxarıda sadalananlardan başqa yeni peşə tələbləri verilir. Bu tələblər müəllimin yalnız fənn biliyinə deyil, həm də müxtəlif təhsil ehtiyaclarına malik uşaqlarla işləmə bacarığına malik olmasını zəruri edir. Tərbiyəçi-müəllimlərə verilən həmin tələblərə diqqət yetirək: 1) *didaktik və metodik çevikliyə malik olmaq* (yəni müxtəlif öyrənmə ehtiyaclarını nəzərə alaraq fərdiləşdirilmiş tədris metodları seçmək, diferensiallaşdırma təlim strategiyalarından istifadə etmək, universal dizayn prinsiplərinə əsaslanan təlim təşkil etmək); 2) *psixoloji-pedaqoji biliklərin genişliyi* (xüsusi təhsil ehtiyacları olan uşaqların psixoloji xüsusiyyətlərini bilmək, inklüziv mühitdə uşaqların emosional və sosial rifahını təmin etmək, davranış pozuntularına düzgün yanaşma və münaqişə vəziyyətlərini idarə etmək); 3) *empatiya və inklüziv münasibət* (hər bir uşağı potensiala malik fərd kimi qəbul etmək, hər bir uşağı olduğu kimi qəbul etmək, onlara qarşı anlayışlı, dözümlü və inklüziv mövqe nümayiş etdirmək, ayrı-seçkiliyə yol verməmək), 4) *komanda ilə işləmək və əməkdaşlıq bacarığı* (defektoloq, loqoped, psixoloq və valideynlərlə effektiv əməkdaşlıq qurmaq, komanda üzvü kimi pedaqoji qərarların verilməsində iştirak etmək, müxtəlif mütəxəssislərin tövsiyələrini nəzərə alaraq fəaliyyət planı qurmaq), 5) *hüquqi və etik biliklər* (inklüziv təhsil sahəsində yerli və beynəlxalq normativ sənədləri bilmək, uşaqların hüquqlarını qorumaq və etik prinsiplərə riayət etmək, təhsil hüququ, ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi və bərabər imkanlar məsələlərində maarifləndirmək), 6) rəqəmsal və texnoloji savadlılıq (xüsusi

si təhsil ehtiyaclarını qarşılayan texnologiyalardan istifadə etmək (məsələn, alternativ və artırılmış kommunikasiya vasitələri), İKT vasitəsilə fərdi təlim istiqamətlərini planlaşdırmaq). Bu tələblər müəllimin inklüziv mühitdə səmərəli fəaliyyət göstərə bilməsi üçün vacib sayılır. Müəllimin inklüziv hazırlığını təhsil situasiyasının obyektiv amilləri ilə şərtlənmiş bir elmi-pedaqoji kateqoriya kimi dəyərləndirmək mümkündür. Bu proses həm müəllimlik fəaliyyətinin yeni təhsil şəraitindəki xüsusiyyətlərini, həm də müəllimdən tələb olunan şəxsi keyfiyyətləri və peşə bacarıqlarını əks etdirir.

Nəticə olaraq qeyd edək ki, tərbiyəçi-müəllimlərin inklüziv fəaliyyətə hazırlığı çoxkomponentli və dinamik bir prosesdir. O, pedaqoji, psixoloji və sosial hazırlıq elementlərinin vəhdəti əsasında formalaşır və gələcək mütəxəssisin peşə səriştələrinin inkişafı ilə sıx bağlıdır. Inklüziv mühitdə tərbiyəçi-müəllimdən yalnız bilik və metodik bacarıqlar deyil, həm də sosial-emosional sabitlik, empatiya, əməkdaşlıq və adaptasiya qabiliyyəti tələb olunur. Bu hazırlığın elmi əsaslarla təşkili, pedaqoji təhsilin keyfiyyətinin və məktəbəqədər təhsil müəssisələrində inklüzivliyin səmərəliliyinin əsas şərtidir.

Problemin aktuallığı. Məqalədə gələcək tərbiyəçi-müəllimlərin inklüziv fəaliyyətə hazırlığının mahiyyəti, onun pedaqoji məzmunu və funksiyaları araşdırılır. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində inklüzivliyin formalaşdırılmasında tərbiyəçi-müəllimin rolu və peşəkar hazırlığının əhəmiyyəti əsaslandırılır.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə gələcək tərbiyəçi-müəllimlərin inklüziv fəaliyyətə hazırlığı anlayışı ilk dəfə pedaqoji sistem kimi təhlil edilir, onun struktur komponentləri və funksional istiqamətləri müəyyənləşdirilir, məktəbəqədər təhsildə inklüzivliyin formalaşmasına təsir edən amillər elmi əsasda izah olunur.

Problemin praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, əldə olunan nəticələr pedaqoji kolleclər və universitetlərdə gələcək tərbiyəçi-müəllimlərin inklüziv fəaliyyətə hazırlanması prosesində istifadə oluna bilər. Təklif olunan yanaşmalar tədris proqramlarının təkmilləşdirilməsinə və inklüziv təlim mühitinin formalaşdırılmasına kömək edir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. IV cild. II cild. – Bakı: Şərq-Qərb, –2006. –792 s.
2. İlyasov, M.İ. Müəllim peşəkarlığı və pedaqoji səriştəliliyin müasir problemləri: monoqrafiya / M. İ. İlyasov; elmi red., ön sözün müəll. F. A. Rüstəmov. –Bakı: Elm və təhsil, –2018. –208 s.

3. Mehrabov, A.O. Səriştəli müəllim hazırlığının problemləri / A. Mehrabov. –Bakı: Elm və təhsil, – 2015. –286 s.
4. “2018–2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. <https://e-qanun.az/framework/37269>
5. Məktəbəqədər təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. <https://e-qanun.az/framework/35791>
6. Ананьев, Б. Г. Человек как предмет познания /Б. Г. Ананьев. –СПб.: Питер, –2001. –288 с.
7. Гребнева, В.В. Психологическая готовность студентов к личностно-центрированному взаимодействию в процессе образования в вузе: дис. канд. пед. наук: 13.00.08/Гребнева Валентина Викторовна. –Белгород, 2003. –229 с.
8. Психологический словарь / В.Н. Копорулина, М.Н. Смирнова, Н.О. Гордеева, Л.М. Балабанова; под общей ред. Ю.Л. Неймера. –Ростов-на-Дону: Феникс, –2003. –640 с.
9. Поваренков, Ю.П. Профессиональное становление личности: дис. д-ра психол. наук: 19.00.03, 19.00.07 /Поваренков Юрий Павлович. –Ярославль, 1999. –359 с.
10. Сластенин, В.А. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя/В.А. Сластенин, А.И. Мищенко. –Москва: Логос, –2000. –422 с.
11. Шпилевая, С.Г. Формирование готовности студентов к реализации интегрированного обучения в начальной школе: дис.канд. пед. наук: 13.00.01/Шпилевая Светлана Геннадьевна. –Калининград: Изд-во КГУ
12. Rosenberg R., De Bruin K., Ludecke M. Beginning teacher preparation and readiness for the profession as inclusive educators//Australian Journal of Education, 2024. № 1. –p. 45–60.

Redaksiyaya daxil olub: 27.01.2026